

Obligatorisk oppgave FI1105

Atle Frenvik Sveen

Høsten 2008

Innledning

I forkant av OL i Kina “raste” det en debatt mellom norske psykologi- og filosofiprofessorer i avisenes debattspalter. Temaet var menneskerettighetene og hvorvidt disse kunne ansees som universelle. Selv om diskusjonen ble aktualisert i forbindelse med at OL rettet søkelyset mot Kina er dette på ingen måte en ny debatt. Diskusjonen kan godt sees på som en diskusjon mellom relativistisk og absolutistisk etikk, en diskusjon som har røtter tilbake til antikkens Hellas og diskusjoner mellom *Sokrates* og *sofistene*.

Vi skal se nærmere på sofistenes relativisme og Sokrates’ motsvar til dette (basert på boka “Etikkens historie” (Wyller, 2003)), for så å ta for oss noen av innleggene i den norske debatten. Gjennom disse og med bakgrunn i to forskjellige posisjonene fra antikken taes spørsmålet om “universelle menneskerettigheter” opp. Er menneskerettighetene like universelle som relativitetsteorien (Saugstad, 2008), eller er de en “vestlig oppfinnelse som hverken har, eller bør ha, universell gyldighet” (Kolstad, 2008a)?

Sofistene

Sofistenes etiske posisjon representerer et brudd med de oppfatningene som regjerte i krigersamfunnene forut for de greske bystatene. Disse skilte ikke mellom natur og kultur slik vi gjør i dag. Sofistene var barn av sin samtid, de var borgere i greske bystater (Athen), og opplevde andre kulturer gjennom slaveimport, handel og kriger med andre sivilisasjoner. Denne kontakten gav et innblikk i andre etiske normer, og de innså at ikke

alle hadde de samme oppfatningene av rett og galt som Athenerene. Av dette kom skillet mellom *fysis* og *nomos*, skillet mellom naturlovene og menneskets sosiale lover.

Slik sofistene så det var etiske normer å oppfatte som konvensjoner, og dermed var det helt naturlig at de varierte mellom forskjellige kulturer og sivilisasjoner. Dette synet på etikken kan kalles *relativistisk*. Hva du oppfatter som riktig og galt er relativt i forhold til kulturen du har vokst opp i. Dermed kan man ikke si at en oppfatning er mer riktig enn en annen, vi kan bare innse at det finnes en forskjell, og at vi har en annen oppfatning av riktig og galt enn andre. Dette kan man også argumentere for at er *subjektivistisk* etikk. Hva som er rett og galt er opp til den enkelte, og er like umulig å dømme som den subjektive oppfatning om gul eller grønn er den fineste fargen.

Imidlertid har vi et skille mellom teori og metode. Selv om sofistene hadde en relativistisk og subjektivistisk etisk teori å støtte seg på var de også retorikere. De levde av å selge sine taleevner og å lære bort dette. Deres retorikk var *overtalelseskunst*, den som klarte å vinne diskusjonen hadde rett, uavhengig av hva som faktisk var rett. For å vinne debatter var retoriske knep (som vi i dag finner igjen i begreper som for eksempel “hersketeknikker”) et viktig våpen. Dermed kunne sofistene godt samtale med mennesker fra andre sivilisasjoner om etikk, for selv om de fra et relativistisk synspunkt ikke mente man kunne si at “vår etikk er mer riktig enn deres”, kunne de bruke retoriske virkemidler for å *overbevise* motparten om at deres eget syn på etikk var riktig. Dermed kunne de ikke si at “det er forkastelig å spise mennesker”, da de mente dette ikke er noen universell sannhet. De kunne imidlertid overbevise en “barbar” til å slutte å spise mennesker ved retorisk overtalelseskunst.

Sokrates

Det er gjennom Sokrates vi kjenner til sofistenes etikk, og det burde dermed ikke være noen overraskelse at hans etiske posisjon utgjør en motpol til sofistenes. Hans syn på etikken er at alle mennesker har en innsikt i hva som er rett og galt, og at man gjennom *samtalen* kan få en innsikt i det rette. Han mener også at man kan samtale med alle mennesker om etiske spørsmål, da det ikke gir mening å begrense sine samtalepartnere med vilkårlige kriterier.

Som vi ser mente både sofistene og Sokrates at det var mulig å samtale om etikk. I

motsetning til sofistene mente imidlertid ikke Sokrates at hans synspunkt nødvendigvis var det rette, ikke en gang for seg selv. Dermed begav ikke Sokrates seg inn på en etisk diskusjon med det mål for øyet å overtale motparten til å akseptere *sine* etiske standpunkter. Han hadde som mål å *i fellesskap* komme frem til en innsikt i det rette. Av dette følger det at Sokrates mente at vi må dele en slags felles oppfatning av hva som er rett og galt, en *moral* eller et *etisk ståsted*.

Metoden for å komme frem til denne innsikten, var altså samtalen. Den sokratiske samtalen er også kjent som *dialektikk*. Selv om ingen er i besittelse av den hele og fulle sannhet kan vi i fellesskap komme frem til den. Dette gjør Sokrates' etikk til *objektivistisk* etikk. Siden han mente at alle hadde denne etikken i seg kan man også si at den er *absolutistisk*, i motsetning til sofistene relativistiske etikk.

Her er vi inne på det essensielle skillet mellom Sokrates og sofistene. For sofistene vil det være umulig å samtale etikk (på Sokrates' premisser) med mennesker fra en annen sivilisasjon, av den grunn at etikken er relativ. Siden utgangspunktet er forskjellig vil man aldri komme til enighet. Sokrates mener derimot at man kan diskutere etiske spørsmål med alle mennesker, og av dette følger det at den må være felles for alle.

Sokrates' etiske posisjon er dermed den at alle mennesker har muligheten til å komme frem til det rette, selv ikke den enkelte er i besittelse av den fulle og hele sannheten. Dermed kan vi slutte at alle mennesker må i bunn og grunn dele de samme verdier. Hvis de ikke gjør det er vi tilbake til sofistenes relativistiske etikk.

Relativisme eller absolutisme?

Hvilken av disse posisjonene er så mest plausibel, sett fra et filosofisk ståsted? Det faktum at debatten mellom disse ståstedene fortsatt raser i dag, to og et halvt tusen år senere, viser at det ikke er et syn som er det definitivt rette. Imidlertid kan man vurdere de ulike ståstedene, og peke på årsaker til at det ene eller det andre får støtte fra forskjellige personer.

Når man vurderer disse ståstedene fra et filosofisk ståsted er det lurt å ha i bakhodet at Sokrates selv var en filosof, noe ikke sofistene var. Av dette kan man lett kanskje feilslutte at Sokrates må ha mer rett. Imidlertid er ikke saken så enkel. Et annet poeng er at man må skille mellom etisk *teori* og *metode*. Hvis man ser sofistenes relativisme i lys

av den retoriske metode kan man fort finne innvendinger, noe også Sokrates gjør. All den tid sofistene begav seg ut på etiske diskusjoner fremsatte de påstander, noe Sokrates mente var et uttrykk for at de prøvde å vise at det finnes *rasjonelle* grunner til at noe er sant. Dette går på tvers av sofistenes relativisme, der hva som er rett og galt er noe som er avhengig av den enkeltes omgivelser.

For å ta et eksempel kan vi se på religion. Religion har alltid vært en kilde til etiske retningslinjer, og skillet mellom religion og etikk er for mange ikkeeksisterende. Religion er etikk og etikken bunner i religionen. Mer spesifikt er de etiske retningslinjene gjerne gitt fra en gud i form av et hellig skrift som direkte forteller menneskene hva som er rett og galt, eller man har en rekke lignelser og fortellinger som beskriver etiske valg. Fra dette har man bygd et religiøst etisk “rammeverk” som er tett knyttet til religionen. Alle de store verdensreligionene hevder at de er den eneste sanne religionen. Fra dette kan man slutte at de nødvendigvis også må mene at deres etikk er den eneste “sanne” etikken. Dermed kan man hevde at religiøse mennesker har et absolutistisk syn på etikk. Imidlertid vil ikke religiøse mennesker på samme måte som Sokrates være interesserte i å samtale om etikk med det formål å få en innsikt i det rette. Dette “rette” er jo allerede gitt. Dermed kan man si at selv om religiøs etikk er absolutistisk er den ikke i tråd med Sokrates’ etiske metode. Her vil den helle mer mot sofistenes retorikk.

Som Sokrates også sier om sofistenes retorikk blir det meningsløst å samtale med en sofist med den hensikt å få en innsikt i det rette. Han vil kun prøve å overtale deg om at det han mener er det rette. Selv om sofisten kan være åpen for at din etikk er den riktige for deg vil han uansett prøve å påvirke deg til å akseptere sitt etiske ståsted. Sokrates, derimot, ser på deg som et hjelpemiddel for å få innsikt i det rette. Etter en samtale i Sokrates’ ånd vil begge parter ende opp med en større innsikt enn de hadde før. Fra et filosofisk ståsted er Sokrates’ metode mye mer attraktiv, etikken er noe som angår mennesket og dermed er mennesket den beste kilden til etikken.

Når det gjelder sofistenes relativistiske etiske teori skiller denne seg klart fra Sokrates. Begrepet “universell sannhet” finnes ikke, etikken er et produkt av samfunnet, og den etikken samfunnet har produsert er den rette for samfunnet. Denne tankegangen finner vi også igjen i en ateists syn på mennesket; menneskene er kun et resultat av en mengde tilfeldigheter. På samme måte som menneskene har blitt slik vi har blitt

gjennom naturlig seleksjon, har etikken i et samfunn oppstått fordi den er best egnet for å sørge for overlevelsen til menneskene. Sokrates' teori om at en felles etikk ligger "innbakt" i alle mennesker kommer til kort mot et slikt syn. Historien og samfunnsutviklingen har frembragt den etikken som passer best i de forskjellige samfunn på samme måte som evolusjonen har sørget for å tilpasse mennesket til livet på jorden. Dermed blir etikken avhengig av omgivelsene som har formet den og forskjellige omgivelser vil gi forskjellig etikk. I dette bildet passer ikke en felles, universell etikk inn.

Dermed kan det virke på Sokrates som om mennesket har "noe" som gjør oss i stand til å dele en felles etikk. Med dette er vi inne på et filosofisk spørsmål som ikke har noe gitt svar, men det er lett å stille spørsmål om hva dette "noe" skal være. Er det sjelen? Er det noe guddommelig? Er det rett og slett dette som skiller oss fra dyrene? Rent logisk er det mye enklere å slutte seg til et relativistisk syn på etikken, å tenke at den er noe som har oppstått som en forsvarsmekanisme, og på samme måte som mennesker har forskjellig hudfarge grunnet påvirkninger og naturlig seleksjon har vi forskjellige syn på etikk. Et filosofisk motsvar mot dette vil være at siden så mange mener at vi har dette "noe" så må det være noe i det. Uten dette som gjør oss til mennesker, denne felles etikken, hadde vi ikke vært noe annet enn snakkende dyr.

Et siste poeng er at selv med et relativistisk syn på etikk er det i våre dager intet som hindrer en å mene at alle kan dele den samme etikk. Vi er på vei mot "den globale landsby", som kan hende er mer uniform enn antikkens bystater var. Burde man ikke da åpne for at alle i den globale landsbyen burde dele det samme synet på etikken, til tross for at man har et relativistisk syn på den?

Kina og menneskerettighetene

Som nevnt innledningsvis er spørsmålet om etikken er relativ eller absolutistisk et spørsmål som fortsatt diskuteres. Debatten i norske aviser om menneskerettighetene i Kina viste at dette er et tema som fortsatt opptar mange. En tendens er imidlertid at debatten blir lite konstruktiv.

Debattantene diskuterer og fremmer noe som kan se ut som argumenter både for og mot universelle menneskerettigheter. Imidlertid foregår det ikke en egentlig debatt med argumentasjon *for* og *mot* dette. De debattantene som forfekter et relativistisk

standpunkt (da spesielt Kolstad (2008a,b)) baserer hele sin tankerekke på et relativistisk grunnlag, og argumenterer for at menneskerettighetene ikke er universelle. Men hvorfor etikken er relativ berøres ikke. På samme måte kommer Saugstad (2008) med kritikk mot tanken om at menneskerettighetene ikke er universelle, og trekker paralleller til relativitetsteorien. Ei heller her frembringes argumenter for hvorfor etikken er absolutistisk.

Wyller (2008) kommer imidlertid litt nærmere sakens kjerne når han trekker frem Sokrates' kritikk av sofistene og det faktum at de forsvarte de rådende normer i Athen fordi de var tradisjoner. Det samme mener han Kolstad gjør når han i sitt første innlegg (Kolstad, 2008a) prøver å forklare situasjonen ved å peke på landets historie og den typiske kinesiske væremåten. Problemet er altså, mener Wyller, at Saugstad kun opererer på et retorisk plan. Han er i utgangspunktet fast bestemt på at Kina bør ha sin egen definisjon av menneskerettigheter, uavhengig av hva vi i vesten tenker om det samme. Dette er et relativistisk syn på saken, men det er retorikken bak det hele som er i fokus, ikke en egentlig argumentasjon.

De retoriske knepene ser vi fort når Kolstad trekker frem valgsystemet i USA og påpeker svakheter ved dette. Dette er et retorisk knep for å samle støtte om den kinesiske måten å gjøre ting på. Kritikk av et land som holder seg til "vår" definisjon av menneskerettigheter er ikke det samme som forsvar av tanken om en relativistisk etikk. Det er saken Kina og menneskerettigheter som diskuteres, og ikke det underliggende. Det samme ser vi hos Zhao (2008), som kommer med en utgreiing om levesett og holdninger i Kina. Ei heller dette er argumenter som hverkan kan forsvare eller motsi selve tanken om forankring av menneskerettigheter. Imidlertid ser vi også at debattanter som heller mot en absolutistisk etikk (Saugstad, 2008) bruker den samme teknikken. Man baserer sine argumenter på den grunnoppfatningen at "dette er rettigheter vi har kun i kraft av å være mennesker".

Vi må dermed være klar over at, selv om vi har å gjøre med en fortsatt aktuell debatt, det er viktig å skille mellom en debatt der partene allerede har gjort seg opp en mening og baserer sine argumenter på denne grunntanken, og en debatt der man faktisk diskuterer sakens kjerne. I dette ligger det at man må være åpen for at man ikke sitter på fasiten selv. Dette prinsippet finner vi igjen i Sokrates' dialektikk. Imidlertid skal man

være klar over at selv om denne dialektikken lettere åpner for forståelse er det ikke gitt at Sokrates' teori er den rette. Sofistenes relativisme kan fortsatt være riktig, selv om den retoriske argumentasjonen gjør sitt for å forstyrre debatten.

Referanser

- A. Kolstad (2008a). 'En vestlig oppfinnelse'. Dagbladet 19.04.2008.
- A. Kolstad (2008b). 'Vi som elsker kinesere'. Dagbladet 08.05.2008.
- J. Saugstad (2008). 'Lokale menneskerettigheter?'. Dagbladet 25.04.2008.
- T. Wyller (2003). *Etikkens historie – En systematisk fremstilling*. Cappelen Akademisk Forlag.
- T. Wyller (2008). 'Sokrates og Marx i Kina'. Morgenbladet 25.07.2008.
- C. Zhao (2008). 'Kinas menneskerettigheter'. Aftenposten 14.05.2008.